

Sabbat traktátus

(Misna szövegolvasás, 2016. őszi félév, Biró Tamás)

A Misna második rendjének (szederének) címe *Moed* ('kijelölt idő, ünnep'), témája a zsidó ünnepek. A traktátusok a renden belül hosszúság – a fejezetek száma – szerint vannak elrendezve, de ezáltal tematikus elrendezés is születik. Az első és leghosszabb két traktátus témája a szombat (*sabbat*, jiddis eredetű elnevezéssel *sabesz*). A *Sabbat* traktátus elsődlegesen a szombaton tiltott tevékenységekkel, míg az *Eruvin* traktátus a háromféle *eruv*¹ törvényeivel foglalkozik.

A szombati munkatilalmat a Tóra számos alkalommal elmondja, és az ünnepnapok kapcsán – az aznapra történő főzés és egyéb ünnepi szükségletek megengedése mellett – megismétli. Kiindulási pont a Tízparancsolat, amelynek két változata (a Tóra 2., ill. 5. könyvében) eltér egymástól a szombat törvénye kapcsán:²

Exod. 20:8–11: 8. Megemlékezzél a szombatnapról, hogy megszenteljed azt. 9. Hat napon át munkálkodjál, és végezd minden dolgodat; 10. De a hetedik nap az Úrnak a te Istenednek szombatja: semmi dolgot se tégy azon se magad, se fiad, se leányod, se szolgálóleányod, se barmod, se jövevényed, a ki a te kapuidon belől van; 11. Mert hat napon teremté az Úr az eget és a földet, a tengert és mindent, a mi azokban van, a hetedik napon pedig megnyugovék. Azért megáldá az Úr a szombat napját, és megszentelé azt.

Deut. 5:12–15: 12. Vigyázz a szombatnak napjára, hogy megszenteld azt, a miképpen megparancsolta néked az Úr, a te Istened. 13. Hat napon át munkálkodjál, és végezd minden dolgodat. 14. De a hetedik nap az Úrnak, a te Istenednek szombatja: semmi dolgot se tégy azon, se magad, se fiad, se leányod, se szolgálóleányod, se ökröd, se szamarad, és semminémű barmod, se jövevényed, a ki a te kapuidon belől van, hogy megnyugodjék a te szolgálóleányod, mint te magad; 15. És megemlékezzél róla, hogy szolga voltál Égiptom földén, és kihozott onnan téged az Úr, a te Istened erős kézzel és kinyújtott karral. Azért parancsolta néked az Úr, a te Istened, hogy a szombat napját megtartsad.

A két változat hasonlít abban, hogy a szombati munkatilalmat a háztartás minden tagjára vonatkozóan előírják,³ viszont eltérő „jelentést” tulajdonítanak a szombatnak. Így a rabbinikus értelmezés szerint a szombat egyszerre lehet utalás a teremtés hetedik napjára, amikor is Isten megpihent a hetedik napon, vagyis a szombat az *imitatio Dei* klasszikus példája; és lehet megemlékezés az egyiptomi rabszolgaságból történő megváltásra is, mivel csak szabad ember pihenhet önszántából, a szombati nyugalom pedig a jövőbeni megváltás előképe. A két változat közötti másik fontos eltérés a parancsolat megfogalmazása során használt ige: „emlékezzél meg” (*zakhor*) vagy „őrizd meg” (*samor*). A rabbinikus értelmezés szerint az exodusbeli „emlékezzél meg” a szombattal kapcsolatos tevőleges (pozitív) parancsolat, melyet az ünnep megszentelésével („hogyan megszenteld azt”, mindkét verzióban) lehet teljesíteni: ez a *kiddus* szertartása, az ünnep borra mondott áldással (vagy másképp) történő megszentelése. Ezzel szemben a deuteronomiumbeli „őrizzed meg” a szombati munkatilalomra vonatkozik. *Somer sabbat* („a szombat őrzője”) például az a személy, aki betartja a szombati tilalmakat.

Leviticus 19, a „szentség törvénye” szerint a szombat megtartása Izrael szentségének a gyökere: „2. Szólj Izrael fiainak egész gyülekezetéhez, és mondd nekik: Szentek legyetek, mert én az Úr, a ti Istenetek

¹ *Eruv hacerot*: udvarok – és általában közterület – magánterületté történő nyilvánítása annak érdekében, hogy lehessen cipelni. *Eruv tehumin*: a város, lakott terület határainak kitolása további 2000 könyökkel. *Eruv tavsilin*: a péntekre eső ünnepnapon a szombatra történő főzés lehetővé tétele.

² Károli-fordítás. Forrás: <http://biblia.biblia.hu/>.

³ Ezért a nem zsidóval, az ún. „sábeszgojjal” történő munkavégztetés sem magától értetődő halakhikus probléma.

szent vagyok. 3. Az ő anyját és atyját minden ember tisztelje, és az én szombatjaimat megtartsátok. Én vagyok az Úr, a ti Istenetek.” Ugyanitt kicsit később, majd Lev. 26:2-ben megismételve: „30. Az én szombatjaimat megtartsátok; szenthelyemet tiszteljétek. Én vagyok az Úr.”

Leviticus 23-ban, az ünnepek felsorolásának az elején a következőt olvassuk: „3. Hat napon át munkálkodjatok, a hetedik napon nyugalomnak, szent gyülekezésnek szombatja van, semmi dolgot ne végezzetek: az Úrnak szombatja legyen az minden lakhelyeteken.” Az ünnepek hasonló felsorolását találjuk Numeri 28-ban is, itt azonban már az ünnepi áldozatokat is előírja a Tóra szövege: „9. Szombatnapon pedig áldozz két ép bárányt, esztendősoket, és két tized efa lisztlángot olajjal elegyített ételáldozatul, annak italáldozatjával egybe. 10. Ez a szombati egészen égőáldozat szombatonként, a szüntelen való egészen égőáldozaton és annak italáldozatján kívül.” Eddig azonban még nem tudjuk, pontosan mi is számít a szombat „megtartásának”, mely tevékenységekkel szegi valaki azt meg.

A rabbinikus bibliaértelmezés alapelve, hogy egy törvény büntetési tételét meg kell, hogy előzze a „figyelmeztetés”, vagyis magának a törvénynek a kimondása. Így a szombati munkatilalom megszegőjére vonatkozó büntetési tételt – halálbüntetés – is csak a Tízparancsolat után, Exodus 31:12–17-ben találjuk, ahol ugyanakkor a szombat jelentését egy harmadik elemmel (Isten és a nép közötti szövetség egyik *jele*, a körülmetélés és a *tefillin* mellett) is bővíti a Tóra:

12. Azután szóla az Úr Mózesnek, mondván: 13. Te szólj az Izráel fiainak, mondván: Az én szombatimat bizony megtartsátok; mert jel az én közöttem és ti köztetek nemzetségről nemzetségre, hogy megtudjátok, hogy én vagyok az Úr, a ki titeket megszentellek. 14. Megtartsátok azért a szombatot; mert szent az ti néktek. A ki azt megrontja, halállal lakoljon. Mert valaki munkát végez azon, annak lelke írtassék ki az ő népe közül. 15. Hat napon munkálkodjanak, a hetedik nap pedig a nyugalomnak szombatja az Úrnak szentelt nap: valaki szombatnapon munkálkodik, megölettség. 16. Megtartsák azért az Izráel fiai a szombatot, megszentelvén a szombatot nemzetségről nemzetségre, örök szövetségül. 17. Legyen közöttem és az Izráel fiai között örök jel ez; mert hat napon teremtette az Úr a mennyet és a földet, hetednapon pedig megszűnt és megnyugodott.

Egy tórai elbeszélés (Numeri 15:32–36) illusztrálja a halálbüntetés alkalmazását – a későbbi rabbi feladata annak kidolgozása, hogy az alábbi sztoriban a kövezés általi halálbüntetés alkalmazása tényleg jogos volt –, és egyben példát is szolgáltat arra, mi számít szombaton tiltott tevékenységnek:

32. Mikor pedig Izráel fiai a pusztában valának, találának egy férfiat, ki fát szedeget vala szombatnapon. 33. És elvivék azt, a kik találták vala azt fát szedegetni, Mózeshez és Áronhoz és az egész gyülekezethez. 34. És őrizet alá adák azt, mert nem vala kijelentve, mit kelljen vele cselekedni. 35. És monda az Úr Mózesnek: Halállal lakoljon az a férfi, kövezzék őt agyon az egész gyülekezet a táboron kívül. 36. Kivivé azért őt az egész gyülekezet a táboron kívül, és agyon kövezzék őt, és meghala, a miképen parancsolta vala az Úr Mózesnek.

További tiltott tevékenységeket máshol nevesít a Tóra. A szombat egyike azon kevés parancsolatnak, amelyet a szináj-hegyi kinyilatkoztatást megelőzően ismertet a Biblia. Így Exodus 16. fejezetéből azt is megtudjuk, hogy mind a főzés, mind (termény) betakarítása elkerülendő szombaton, de még az is, hogy „ki-ki kimenjen a maga helyéről” (vagyis a lakhely, lakott település elhagyása):

[A pusztában vándorló népet tápláló, az égből hulló manna kapcsán:] 23. Ő pedig monda nékik: Ez az, a mit az Úr mondott: A holnap nyugalom napja, az Úrnak szentelt szombat; a mit sütni akartok, süssétek meg, és a mit főzni akartok, főzzétek meg; a mi pedig megmarad, azt mind tegyétek el magatoknak reggelre. 24. És eltevék azt reggelre, a szerint a mint Mózes parancsolta vala, és nem büszhődék meg s féreg sem vala benne. 25. És monda Mózes: Ma egyétek azt meg, mert ma az Úrnak szombatja van; ma nem találjátok azt a mezőn. 26. Hat napon szedjétek azt, de a hetedik napon szombat van, akkor nem lesz. 27. És lőn hetednapon: kimenének a nép közül, hogy szedjenek, de nem találának. 28. És monda az

Úr Mózesnek: Meddig nem akarjátok megtartani az én parancsolataimat és törvényeimet? 29. Lássátok meg! az Úr adta néktek a szombatot; azért ad ő néktek hatodnapon két napra való kenyeret. Maradjatok veszteg, kiki a maga helyén; senki se menjen ki az ő helyéből a hetedik napon. 30. És nyugoszik vala a nép a hetedik napon.

Az utolsó forrásunk, Exodus 35 az, ahol leginkább világos, hogy isteni parancsolat hangzik el, és ezen belül a Tóra egy konkrét tevékenységet tilt meg a szombat napján:

1. És egybegyűjté Mózes az Izráel fiainak egész gyülekezetét, és monda nékik: Ezek azok a dolgok, a melyeket parancsolt az Úr, hogy cselekedjétek: 2. Hat napon át munkálkodjatok; a hetedik nap pedig szent legyen előttetek, az Úr nyugodalmának szombatja. Valaki azon munkálkodik, megölettség. 3. Ne gerjesszettek tüzet a ti házaitekban szombatnapon.

Hogy pontosan mi is van megtiltva, az a héber szövegből amúgy nem egészen egyértelmű. A rabbinikus értelmezés szerint tilos szombaton új lángot meggyújtani; míg a rabbanita zsidóságból a középkorban kiváló *karaita* irányzat több képviselője szerint nem szabad égő tüzet tartani „a ti házaitekban szombatnapon” – vagyis akár már szombat előtt meggyújtott lángot sem.

A legutolsó forrás a pusztai szentély építésének a leírásával folytatódik (Exod. 35:4–36):

„És szóla Mózes az Izráel fiai egész gyülekezetének, mondván: Ez az, a mit az Úr parancsolt, mondván: Szedjete magatok közt ajándékot az Úrnak, mind, a kinek szíve önként hajlandó arra, hozzon ajándékot az Úrnak, aranyat, és ezüstöt, és rezet. És kék, és bíborpiros, és karmazsinszínű, és lenfonalat, és kecskeszört. (...) Az egészen égőáldozat oltárát, annak réz rostélyát, rúdjaikat és minden eszközeit, a mosdómedenczét és annak lábát. A pitvar szőnyegeit, oszlopait, talpait, és a pitvar kapujának leplét. A hajlék szegeit, a pitvar szegeit, és azoknak köteleit. A szolgálati ruhákat, a szent hajlékban való szolgálathoz, a szent ruhákat Áron papnak, és az ő fiainak ruháit, a papi szolgálatra. (...)Azért Bésaléel és Aholiáb, és mindazok a bölcs férfiak, kiknek az Úr bölcseséget és értelmet adott, hogy meg tudják csinálni a szent hajlék szolgálatához való minden eszközöket: csinálják meg egészen úgy, a mint az Úr parancsolta.

A rabbinikus értelmezés szerint a Tóra nem Mózes, hanem Isten műve (Mózes csak közvetítő), és így minden részletnek jelentősége van benne. Így annak a látszólag véletlen egybeesésnek is, hogy a szombati munkatiltalom (és a tűzgyújtás tilalma) parancsolatát a szentély építésének a leírása követi. Ebből az egybeesésből a rabbi – a Szóbeli Tanra, a Tóra „használati útmutatójára” hivatkozva – azt következtetik ki (azt „tanulják ki”), hogy szombaton azok a munkák tiltottak, amelyek a szentély építéséhez és a szentély működéséhez köthetők. Például a szentélyben bemutatott kenyér elkészítéséhez, a pusztai szentély vásznának az elkészítéséhez, az íráshoz, és így tovább.

Ez alapján a Misna *Sabbat* traktátusának 7. fejezetében a 2. misna felsorol 39 tiltott tevékenységet:

A kenyérfőzés lépései: 1. vetés, 2. szántás, 3. aratás, 4. begyűjtés, 5. cséplés, 6. kipergetés, 7. válogatás, 8. őrlés, 9. szitálás, 10. tészta készítése, 11. sütés.

A vászon készítésének a lépései: 12. gyapjú nyírása az állatról, 13. fehérítés, 14. tilolás, 15. színezés, 16. sodrás, 17. a fonal felhelyezése a szövőszékre, 18. a szálak keresztezése, 19. szövés, 20. a fonal elvágása, 21. csomózás, 22. csomó kioldása, 23. vásznak összekötözése, 24. szétszakítása.

A pergamen elkészítéséhez és az íráshoz vezető munkafolyamatok: 25. vadászat, 26. állat levágása, 27. a bőr lenyúzása, 28. a bőr kikészítése (cserzése...), 29. a bőr simítása, 30. vágás helyének a bejelölése, 31. vágás, 32. írás, 33. írás kitörlése.

Továbbá: 34. építés, 35. rombolás/bontás, 36. tűzgyújtás, 37. tűz eloltása, 38. „[utolsó] kalapácsütés”, 39. közterületre való kivitel és közterületen történő cipelés.

Bár bevett „tiltott munkákról” beszélni, az elnevezés félrevezető, hiszen a felsorolásból látható, hogy nem (pénzkereső) foglalkozások üzéséről, hanem bizonyos tevékenységekről van szó. Ezt a **harminckilenc** tiltott „főtevékenységet” héber **av melakha**-nak, ’a munka atyjának’, prototípusának nevezzük. Alapkategóriák, amelyekből levezethetők **toledot**, azaz ’leszármazott’ (származtatott) tevékenységek. Ez az *atya–leszármazott* (alapkategória–származtatott kategória) kettősség más területeken, például polgári jogban a károkozások fajtáinál is előfordul (lásd a *Baba kamma* traktátusnál).

Minden egyes *av melakhát* pontosan definiálni lehet, hozzáköthető egy-egy szentélybeli tevékenységhez, és meghatározható, mely leszármazott tilalmak származtathatók belőle. Bevezető gyanánt ez a Wikipedia-szócikk ajánlható:

https://en.wikipedia.org/wiki/Activities_prohibited_on_Shabbat.

A harminckilenc főmunka, ill. az egyes alapkategóriákból levezetett, származtatott tiltott tevékenység mellett rabbinikusan további tevékenységek (*svut*-ok) is meg lettek tiltva. Ilyen például a kereskedelem, pénzhasználat, birtokbavétel; ilyen például nem zsidó utasítása zsidók számára tiltott munka elvégzésére; és ilyen például a szombati „hangulatba” nem illő tevékenységek, különösen a szombat utánra való készülődés tilalma is. A rabbinikus tilalmak egy további csoportja a tórai tilalmak biztos betartását elősegítő „kerítés, védőgát”. Például ha *ros hasana* (a zsidó újév) napja szombatra esik, akkor – a jeruzsálemi szentélyen kívül – tilos megfűjni a sofárt, nehogy valaki szombaton közterületen vigye azt a zsinagógába, megszegve ezzel a közterületen való hordás szombati tilalmát. Ugyanezen okból nem lengetik meg az ún. *négy fajtát* sem szukkot ünnepe (a sátoros ünnep) szombatra eső napján. A *mukce* (jiddises alakban: *mükce*) törvényei – bizonyos tárgyakat tilos szombaton elmozdítani – is részben erre a gondolatra vezethetők vissza: a *mükce* egyik, legismertebb fajtáját a „tevékenységük miatt” tiltott tárgyak alkotják. (Vagyis ne játszadozzunk a gyufával, nehogy véletlenül, szórakozottságból meggyújtjuk azt, ezzel megszegve egy tórai tilalmat; sőt, ne is mozgassuk a gyufát.)

A tórai tiltott tevékenységek definíciójához hozzátartozik, hogy azokat csak szándékosan, a szokásos módon, valamely végeredmény érdekében elvégezve számítanak tórailag tiltottnak. Ha valaki másképp cselekszi meg (akaratlanul vagy a szokásostól eltérő módon vagy nem a cselekvés eredményére fókuszálva, esetleg a cselekvés mértéke nem éri el a megszabott minimális *siurt*), az – legfeljebb – rabbinikus tilalomba ütközik. Ennek megfelelően a büntetési tétel is eltérő.

Jegyezzük meg a következő fogalmakat, amelyek a szombat törvényein túl is fontosak lesznek:

Hajjav: ’köteles’, jelen esetben a büntetésnek alávetnie magát, ’adós’ a büntetés elszívásával. Vagyis bűnös, és az adott bűn büntetési tétele alkalmazandó rá, mert tiltott cselekvést követett el.

Pattur: ’felmentve’, vagyis a büntetés alól. Akár azért, mert az adott cselekedet nincs tiltva, akár azért, mert az elkövetett cselekedet nem éri el a büntethetőség határát.

Pattur aval aszur: ’felmentve, de tilos’, vagyis az adott cselekedetet ne kövesse el vallásos zsidó, azonban a cselekedet nem büntethető. Például rabbinikusan tiltott cselekedetről, vagy a büntethetőséget el nem érő, de amúgy tórailag tilos cselekedetről van szó.

Végül, amint azt később (*Szanhedrin* traktátusa kapcsán) megtanuljuk, a halálbüntetés kiszabásának számos feltétele van: a vétkeket a bűn elkövetése előtt figyelmeztetni kell, tanúk tanúskodnak a bíróság előtt, hogy a vétkeket figyelmeztették, és így tovább. Amióta nem létezik halálbüntetés kiszabására felhatalmazott szanhedrin, és amióta a rabbinikus bíróságok sem rendelkeznek kellő autoritással ahhoz, hogy másfajta büntetéseket kiszabjanak a zsidó közösség tagjaira, azóta a halákha ezen aspektusai tisztán elméleti jellegűek. A hagyományos halákhához ragaszkodó közösségek tagjai igyekeznek önszántukból betartani a tilalmakat, mások kevésbé vagy egyáltalán nem.